

УДК 27–055.2

**ВІЗІЯ ЖІНКИ
В СУЧАСНІЙ ХРИСТІАНСЬКІЙ ДУМЦІ
THE VISION OF WOMAN
IN MODERN CHRISTIAN THOUGHT**

Кислий А. О.,
кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: a.kysliy@ukr.net

Kysliy A. O.,
PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
candidate for a doctor's degree of the Department of
Theology and Religious Studies, National Pedagogical
Drahomanov University (Kyiv, Ukraine),
e-mail: a.kysliy@ukr.net

Визначено актуальність дослідження проблеми світоглядного образу жінки у сучасній християнській думці. З'ясовано основні принципи та підходи християнського вчення до визначення сутності, місця та ролі жінки в нинішньому суспільному середовищі. Доведено, що християнство навіть в умовах ортодоксальності та догматичності багатьох положень реагує на філософію, світосприйняття, культуру сьогодення та намагається переосмислити традиційні погляди на жінку. Багато прогресивних богословів вдаються до нового прочитання та інтерпретації Священного Писання, відмовляються від настанов, які дискримінують жінок, виділяючи жіночу ідентичність, стверджують незамінну роль жінки як особистості в усіх аспектах сімейного, громадського та церковного життя.

***Ключові слова:** жінка, християнський образ жінки, феміністська теологія, сучасна християнська думка.*

The relevance of the problem of the worldview image of a woman in modern Christian thought is determined. The basic principles and approaches of Christian doctrine are defined to determine the essence, place and role of a woman in the current social environment. It is proved that Christianity, even in the conditions of orthodoxy and dogmaticness of many positions, reacts to philosophy, worldview, culture of the present and tries to rethink traditional views of a woman. Many progressive theologians address the new reading and interpretation of the scriptures, refuse to discriminate against women, highlighting women's identity, and assert the irreplaceable role of women as individuals in all aspects of family, community and church life.

***Keywords:** woman, Christian image of woman, feminist theology, modern Christian thought.*

Важливим та актуальним для суспільства в цілому та наукового філософського простору зокрема є питання розуміння жінки в сучасному світі. У ХХ столітті в європейському співтоваристві відбулись значні зміни в соціальному, правовому і моральному становищі жінок. Це неминуче привело до їх обговорення в різних релігійних інституціях, що претендують на роль духовної опори суспільства. Найпоширенішою світовою релігією, в тому числі й на території України, є християнство, яке акцентує увагу на вирішенні різних соціальних проблем. Таким чином, здійснюється спроба дати відповідь на питання сьогодення про сутність, роль та призначення жінки в сучасному соціальному середовищі, що належить до одного з найбільш гострих та дискусійних. Ця складність виникає не з очевидності нестачі фактологічного матеріалу, а з великої політизованості цього питання в минулому столітті, що пройшло під прапором боротьби жінок за свої права та свободи.

У більшості країн світу спостерігається ідейна зміна гендерного порядку, відбувається розробка державних і міжнародних стратегій, а у сучасному вітчизняному інтелектуальному дискурсі виникла потреба в істотних напрацюваннях у даній сфері. Існує думка, в першу чергу у феміністських роботах, про те, що релігійні вчення і культова практика сприймаються не лише як заборони та обмеження, а й показують жінку в негативному значенні, позбавляючи її можливості виявлення особистого духовного досвіду. Якщо ж виходити на вищий рівень виявлення значущості проблеми, то варто підкреслити, що основа сучасної цивілізаційної кризи полягає насамперед у падінні духовності.

Отже, метою дослідження є з'ясування сучасного образу жінки в християнській соціальній думці, що дозволяє вивчити її вплив на різні духовні процеси, що відбуваються в особистому та суспільному вимірі.

Існує значний масив фахових праць різного профілю і світоглядних переконань, присвячених розгляду проблемисутності жіночого начала у християнстві, ролі і місця жінки в історії та сучасності суспільного буття. Це відповідає вимогам часу і обговорюється на сторінках духовних і світських журналів, на шпальтах газет, на конференціях різних рівнів та програмних цілей. Головне завдання всіх цих нескінченних суперечок, мабуть, полягає у встановленні відповідного концептуального християнського погляду на означену проблему відповідно до соціокультурних, економічних і політичних обставин. Важливими для осмислення сутності жінки в християнстві є теоретичні розробки, проведені відомими дослідниками у сферах соціальної філософії, релігієзнавства, історії, богослов'я: Ф. Козирев, А. Кураєв, А. Мілано, Н. Недзельська, Т. Орлова, В. Суковата, Н. Чухим та ін.

Відомий історик Т. Орлова [6], досліджуючи підходи вітчизняної історіографії до теми «Жінка і релігія», вважає її дуже непростою, адже важливі зміни у підходах до широкого кола питань стосовно сутності, ролі і місця жінки в суспільстві сприймались християнською церквою традиційно, часто консервативно. Н. Недзельська [5] на основі аналізу вчень християнства та інших релігій намагається показати історичні світоглядні виміри жінки в контексті проблем сьогодення. Вона робить висновок про те, що всі авраамістичні релігії сенс і призначення жінки вбачають у виконанні нею певних, переважно сімейних, функцій як помічниці чоловіка та другорядність всіх інших ролей як в церкві, так і у всьому суспільстві, яке залишається патріархальним. Тому сьогодні християнство, вбачає призначення жінки бути в сім'ї і займатися піклуванням про її членів, пам'ятати про духовну роль церкви. Воно не може залишатися осторонь у вирішенні назрілих питань, коли в силу різних обставин багато жінок змушені самостійно виховувати дітей, працювати, займатись політикою, бізнесом, наукою, коли жінка виявляється більш витривалою і відповідальною за чоловіка, особливо у кризових ситуаціях.

Найпоширеніші думки про жінку базуються небезпідставно на текстах Святого Письма. У Біблії зустрічаємо чимало негативних образів жінки. Через Єву відбулося гріхопадіння Адама. Ворота раю зачинилися для людей на час їхнього земного життя. Отож образ жінки від початку часів закладається як образ спокусниці, що наклікала лихо на весь людський рід. В. Діканова вважає, що покарання за гріхопадіння враховує функціональні особливості статі. Покарання жінки пов'язане зі здатністю народжувати дітей («Ти в муках родитимеш дітей» [Бут. 3:16]), материнством – це те чим жінка принципово відрізняється від чоловіка і що дає їй певні переваги: «Помножуючи, помножу терпіння твої та болі» [Бут. 3:16]. Страждання, пов'язані з вагітністю та пологами, вихованням дітей компенсуються палким, пристрасним бажанням до чоловіка: «До мужа твого пожадання твое» [Бут. 3:16]. Тим самим вона помножуватиме власні страждання, визнаючи владу чоловіка: «Буде панувати над тобою» [Бут. 3:16]. Бог створив чоловіка та жінку не одночасно, спочатку Адама, а потім Єву з особливою метою, щоб вона була йому помічницею. Єва була рівна Адаму, але її роль і обов'язки як дружини підкорялися своєму чоловікові входили до Божого плану від самого створення, ще до гріхопадіння і прокляття [2]. Тому з точки зору сучасної західної та вітчизняної світської культури дискримінація Церквою жінки проявляється від народження.

Питання жінки піднімалось у Церкві багаторазово протягом всієї історії християнства, починаючи з найперших десятиліть її існування. До середини XIX ст. філософські та теологічні дослідження проводилися з позицій, базованих на твердженні, що жіночий досвід не має відношення до інтелектуальної та духовної сфери, які є світом чоловіків, закритим для жінок. Християнська думка, базуючись на Священному Писанні, обґрунтовувала існуюче становище жінок та зіграла важливу роль у формуванні гендерних стереотипів у патріархальному світі, що проявлялись дискримінації жінки.

На основі Священного Писання формується й позитивний образ жінки, адже Бог однаково любить як чоловіка, так і жінку. Він дарує життя всьому створенню, а жінка створена як і чоловіка образом і подобою Бога. Вважається, що жінка наділена такою ж гідністю і цінністю, як і чоловік не лише тому, що створена за образом Божим, а й тому, що має глибший особистісний вимір. Вони відрізняються один від одного і разом з тим, вступаючи у закономірні, природні, тісні взаємовідносини між собою, «породжують довершеність людської особи» [3, с. 82]. Новозавітна історія наводить не один приклад шанобливого ставлення Ісуса Христа до жінок навіть до таких, поведінка та життя яких часто не відповідала прийнятним нормам моралі. Ісус ніколи не відвертається, а приймає жінок всерйоз і без надмірностей і вони ніколи його не зраджать, а залишаються йому вірними до смерті на хресті і будуть першими очевидцями його божественної сутності.

І на сам кінець, християнство, здійснивши глибоке релігійне обґрунтування покликання жінки через шанування Пресвятої Богородиці як вищого ступеня моральної чистоти, духовної досконалості і святості, благословило жіноцтво в особі матері. У католицизмі вчення про Діву Марію вилилось у цілу науку – маріологію. Католицизм часто називають «релігією Диви Марії», що вирізняє його від інших релігій, навіть близького йому православ'я, тим що вміє трансформуватися, прилаштовуватися до змін, які мають місце в суспільстві, не змінюючи своїх основних догматів. Культ Богородиці, що є найпопулярнішим у різнокольоровому християнському світі, є взірцем в історії людства та помічницею у вирішенні нагальних проблем, в першу чергу сім'ї, жінки, дитини.

Сучасні вітчизняні науковці підкреслюють особливу роль та значення жінки у формуванні ментальних основ багатьох народів, в тому числі й українського. Ідеї власної ідентичності виникають у сакральному шануванні Богородиці, Оранти, Покров Пресвятої Богородиці, Софії. Тобто характерне поклоніння Діві Марії як символу жіночого начала пояснює особливості фемінності українського національного характеру, адже незаперечним є те, що жінка є основою в трансляції релігійного досвіду, в якому їй відводиться другорядна роль [6, с. 140–141]. Релігійні парадигми при оцінці жіночодовгий час були домінуючими поряд з іншими сферами суспільного буття. Тому багато стереотипів по відношенню до жінки, які склалися в межах релігії, ставали здобутком всього суспільства та в подальшому суттєво впливали на світські фактори у вирішенні багатьох суспільних та особистісних питань.

Нагомість професор Неаполітанського університету, теолог і священник А. Мілано вважає, що серед багатьох сучасників, особливо жінок, образ і культ Диви Марії зовсім не є авторитетним для становлення сильної незалежної жінки, надією на інтелектуальний прогрес та сексуальну реалізацію. Навпаки, вчення про Діву Марію ідеалізує невинність у збиток сексуальності, односторонньо ототожнює ідеал жіночності з материнством, підносить послух, смирення, пасивність, підпорядкування як головні чесноти жінки. Марія, вважають феміністки, не може стати для жінок прикладом боротьби за ідентичність, ні як людина, ні як обожнена Мадонна [4, с. 133].

Християнство сприймає і розуміє цілісність людини у її неповторності та унікальності. Кожна людина має два елементи: земний і небесний. Небесний полягає у вірі та релігійній практиці, у питаннях спасіння, де всі незалежно від статусу, походження, тілесних ознак постають перед Богом. У земному, природньому житті визнається велика різниця між людьми – присутність статевої соціально-біологічної ознаки. Тому потрібно розглянути і проаналізувати антропологічні основи чоловіка і жінки, що є необхідними умовами гармонійного життя в суспільстві. Поняття «чоловік» відмінне від поняття «жінка» і вирізняє

двох різних істот, що дозволяє уточнити «особисту ідентичність жінки, що полягає у відмінності між нею та чоловіком і взаємодоповненні його, і не тільки з точки зору ролей та функцій, які вона здійснює, а значно глибше – з точки зору структури особи та її значення» [3, с. 99–100]. Отже, це розрізнення збагачується і становить повноту земного буття жінки у взаємодії з протилежною статтю чоловіком у такому соціальному інституті як сім'я. З самого початку творіння людства Бог призначив сім'ю бути одним з найважливіших інститутів на Землі для збереження і упорядкування створеного Ним світу. План Бога щодо шлюбу полягає в тому, що один чоловік і одна жінка стають «одним тілом» у боротьбі проти перелюбу, полігамії, гомосексуалізму, розбещеності, розлучення тощо.

У всьому своєму творінні Господь встановлює гармонійний порядок, побудований на відповідній ієрархії покірності і верховенства. У відносинах чоловіка і дружини у шлюбі, виходячи з Божого призначення, які відображені в Писанні, можна виділити основні якості дружини: бути слухняною чоловікові, бути помічницею чоловікові, бути вірною та добросесною дружиною. Гармонійні стосунки в сім'ї будуть досягнуті тоді, коли кожен член сім'ї буде виконувати свої обов'язки, створювати умови для розвитку здібностей інших, бути терпливим до недоліків іншого і цінувати один одного, як найдосконаліший дар від Бога. І в цьому питанні чи неголовна роль належить жінці, адже від жіночої мудрості, чесноти, натхнення, захисту, чистоти, любові, побожності, а також сильного характеру, творчості, винахідливості і навіть агресивності буде досягатись сімейне благо. Покликання жінки бути не тільки помічницею чоловіка, а навчитися творчо підходити до своєї ролі, бути будівничим, творчим партнером, досягати успіху в усіх аспектах життя сім'ї, побудованого на любові. Лише у шлюбі протягом всього сімейного життя формується ідеальна християнська дружина [2].

Роль жінки в Церкві така ж, як і будь-якого християнина, незалежно від статі, національності, соціального походження, стану здоров'я. В силу своїх індивідуальних особливостей жінка може бути богословом, іконописцем, керувати хором, виконувати адміністративне служіння в Церкві, слідувати чернечому покликанню або носити високе звання матері, – на думку священника С. Свешнікова, – це лише «зовнішні вираження деяких аспектів життя християнина» [9].

Необхідно визнати, що один з найвизначніших підходів у вирішенні даної проблеми, що з'явився в останні десятиліття і з яким доводиться рахуватися, є феміністська теологія. Вона входить в широке і різноманітне поле теології звільнення і разом з тим формується і розвивається в конфронтації з сучасним фемінізмом, головна ідея якого – визволення жінки. Серед основоположників жіночих студій в європейській теології прийнято вважати Елізабет Кеді Стентон, Карі Борресен, Марію де Лібек, Мері Дейлі, Керол Кріст, Жаклін Грант, Марію Гімбутас, Елізабет Бер–Сижаль та

інших теоретиків. Вони, намагаючись здійснити гендерний аналіз християнства, виступають з критикою академічного богослов'я, яке на патріархальних основах вибудовує своє відношення до жінки, перекручує біблійні, ранньохристиянські та архаїчні культу жіночих божеств, які ввівши як окремі елементи в християнську міфологію, пропонують альтернативи диктату встановлених правил богословської і церковної практики [10].

Глибоко проаналізувавши біблійну і основну богословську літературу, феміністська теологія поставила питання діалогу в сучасному богослов'ї, необхідності зміни сексуальної моралі Церкви, професійної участі жінок у спасінні Церкви, субординації, рівності тощо. Це спричинено жіночою емансипацією, громадським плюралізмом, постмодерністською філософією та демократизацією суспільства. В результаті цього збагачується догматичне і пастирське богослов'я, увесь досвід діяльності Церкви, адже інша половина Церкви і людства вводиться в християнське герменевтичне коло завдяки феміністській теології [8, с. 168].

Францисканський монах, священник Ф. Реаті у своїй роботі «Бог в ХХ столітті», намагаючись висвітлити всі основні тенденції в західній (як протестантській, так і католицькій) теології ХХ століття, вважає, що причиною виникнення феміністської теології є те, що жінки стали не тільки предметом, а й суб'єктом богословського розгляду. Він наводить слова Папи Івана ХХІІІ, сказані ним напередодні ІІ Ватиканського Собору: «Виникнення феміністського руху в суспільстві ХХ століття – це, можливо, сама красномовна ознака настання нових часів». Таким чином, фемінізм та феміністська теологія є викликом не лише для чоловіків, а й для сучасної християнської думки [8, с. 186].

Не дивлячись на лібералізм у підходах до нових суспільних викликів, фемінізм у будь-яких його проявах розглядається християнством переважно як негативне явище, оскільки він приводить до моральної деградації суспільства, порушення функціонального розподілу між чоловіком і жінкою, закладеного у Святому Письмі. Фемінізм пов'язують з утратою жінкою жіночності, визначених релігією регуляторів і норм поведінки, релігійних моральних орієнтирів [5, с. 9]. Як критично стверджує сучасний православний богослов С. Свешніков: «У православному віровченні проблеми статі просто немає, як не постає в православ'ї й питання про роль жінки в Церкві» [9].

Разом з тим деякі релігійні діячі під тиском феміністської ідеології і враховуючи демократизацію сучасного суспільства, почали не лише прислухатись до нової інтерпретації священного писання, а переглядати настанови, які дискримінують жінок. Іван Павло ІІ у своєму Апостольському Листі з нагоди Марійського року стверджує незамінну роль жінки як особи в усіх аспектах сімейного і суспільного життя. Закликає жінок до участі у всіх аспектах людських взаємовідносинна всіх рівнях організації

суспільства. Цінність жінки вбачається у всьому, що є людина, яка створена за образом Божим в єдності чоловіка й жінки [7]. Католицьке вчення підтримує активність жінок в соціальному та політичному житті, виділяючи жіночу ідентичність, жіночі якості як необхідні та корисні для суспільства, особливо щодо духовності та моральності.

Питання жінки є важливим і для Папи Франциска. В енцикліці *Amorislaetitia* він наголошує на необхідності захисту прав жінок, засуджує всі прояви насильства по відношенню до жінок, практику спотворення статевих органів, нерівноправність у доступі до гідної роботи, сурогатне материнство, гомосексуалізм, аборти, використання і зведення жіночого тіла до рівня товару в сучасній культурі [11].

Ф. Реаті, цитуючи американського богослова Джона Кобба, вважає, що християнство і фемінізм не суперечать один одному, а навпаки, феміністський рух знаходиться в серці християнства. Адже християнство ще не реалізувало всі свої потенційні можливості, а феміністський рух, що виник історично в іудео-християнському середовищі, це підстава для глибокого оновлення Церкви [8, с.171].

У дискусіях про місце жінки в Церкві виникає питання про можливість виконання жінками священницького служіння [1]. Воно формується на хвилі фемінізму, підіймається спершу протестантами, а потім і католиками, а сьогодні актуальне і для православ'я (наприклад клопотанням перед Синодом великої княгині Єлизавети Федорівни про відновлення чину дияконис спіткала невдача). У багатьох протестантських церквах жінка не лише допомагає під час служби, а й має право і можливість займатись пастирською роботою, адже священство для протестантів – це не таїнство, а посада. Вони вважають, що перешкодою до висвячування жінок в минулому була інша соціокультурна реальність. Тому священницький сан жінки це відновлення справедливості та зрівняння в правах жінок і чоловіків де кожному відведена своя особлива роль.

У Біблії згадуються імена багатьох активних жінок, які були залучені до служіння в апостольській церкві. Апостол Павло висловлює підтримку жінкам, наділених важливими духовними дарами пророкувати Слово Боже на церковному служінні. Церковні інститути дів, вдів і дияконис об'єднувало правило обов'язкової безшлюбності, яке в поєднанні з високою подвижницькою мораллю визнавалося для жінки станом рівносильним церковному служінню. Цим умовам у найбільшій мірі відповідали чернецтво. Історія жіночого дияконату – це особливе явище східного християнського світу, адже на Заході воно мало відоме. Очевидно, що в західних громадах жінку з самого початку недопускали не тільки до кліру, але і до інших форм церковного служіння.

Православний священник Сергій Свешніков настоятель церкви в штаті Орегон (США), як і багато його сучасників, вважає помилковим те, що священником в Церкві може бути лише чоловік.

Священство, згідно Апостолу Петру, належить всім без винятку християнам, а пресвітер, що стоїть біля Святого Престолу, володіє всім тим, що належить Церкві. Священство не існує поза Церквою – це унікальна якість Христа і Його Тіла – Церкви, це невід'ємна благодать, що спрямовується і фокусується на архієрея, а через нього і на особистості священника. Літургія ж (гр. – «спільна справа») відбувається всією християнською церквою на зібранні в молитві незалежно від вікової та статевої приналежності, а не одним священником. Таким чином, священство повинно бути невід'ємним християнським покликанням, доступним для жінок [9].

Отже, сучасний образ жінки в християнській думці склався історично в умовах формування віроповчальної догматичної традиції та богословської інтерпретації соціальної дійсності. Багато нових положень та переосмислення традиційних поглядів на жінку сформувались під впливом філософії, світосприйняття, культури та практики сьогодення. Прогресивні християнські богослови та філософи вдаються до нового прочитання Священного Писання, намагаються знайти нову аргументацію щодо жінки, критикуючи положення, які дискримінують жінок, виділяючи жіночу ідентичність, стверджують незамінну роль жінки як особистості в усіх аспектах сімейного, громадського та церковного життя. Сьогодні релігія і церква є важливим фактором впливу на сферу культури, саме вони виступають арбітром уявлень про жінку, що виявляється у різноманітному їх виявленні.

Список використаних джерел

1. Бер-Сижель, Э., 2000. 'Рукоположение женщин в Православной церкви', Пер.: Людмила Алексеева, Алексей Бакулов, Анна Курт, Татьяна Стамова, М.: Издательство ББИ, 81 с.
2. Діканова, ВФ. 'Про обов'язки жінки як дружини на сторінках святого письма'. [online] Доступно: <https://naub.oa.edu.ua/2010/pro-obovyazky-zhinky-yak-druzhynu-na-storinkah-svyatoho-pysma/>
3. 'Компендіум соціальної доктрини Церкви', 2008. К.: Кайрос, 549 с.
4. Милано, А., 2011. 'Женщина и любовь в Библии. Эрос, агапа, личность', Под ред. М. Талалая; пер. с итал. А. Бакулова, М. Талалая, СПб.: Алетейя, 344 с.
5. Недзельська, НІ., 2004. 'Проблема жінки в релігіях авраамістичної традиції', К., 265 с.
6. Орлова, ТВ. 2009. 'Жіноцтво і релігія: підходи вітчизняної історіографії', Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич, К., Вип.19, с.133–144.
7. 'Про гідність і покликання жінки. Апостольський Лист Святішого Отця Івана Павла II з нагоди Марійського року (15.08.1988 р.)', Л.: Видав. Отців Василіан «Місіонер», 1995, 101 с.
8. Реаті, ФЭ., 2002. 'Бог в XX веке: Человек – путь к пониманию Бога. (Западное богословие XX века)', Пер. с итальянского Ю. А. Ромашева, СПб.: Европейский Дом, 187 с.
9. Свешников, С., священник, 'О роли женщины в Церкви'. [online] Доступно: <https://www.portal-slovo.ru/theology/43702.php>
10. Суковагая, В., 'Богословие и религия в гендерных рецепциях: «неравный брак» или «поздняя любовь»?'. [online] Доступно: https://www.religion.in.ua/zmi/foreign_zmi/20843-bogoslovie-i-religiya-v-gendernyx-receptsiyah-neravnyj-brak-ili-pozdnyaya-lyubov.html
11. Франциск, Папа Римский, 2016. 'AMORIS LAETITIA. О любви в семье', Послесинопальное Апостольское обращение, НО Издательство Францисканцев, М., 256 с.

References

1. Ber-Sizhel', Je., 2000. 'Rukopolozhenie zhenshin v Pravoslavnoj cerkvi (The ordination of women in the Orthodox Church)', *Per.: Ljudmila Alekseeva, Aleksej Bakulov, Anna Kurt, Tat'jana Stamova, M.: Izdatel'stvo BBI*, 81 s.
2. Dikanova, VF. 'Pro obov'jazky zhinky jak družyny na storinkah svjatogo pys'ma (About the duties of a woman as a wife on the pages of the holy letter)'. [online] Dostupno: <https://naub.oa.edu.ua/2010/pro-obovyazky-zhinky-yak-druzyny-na-storinkah-svyatoho-pysma/>
3. 'Compendium social'noi' doktryny Cerkvy (Compendium of the social doctrine of the Church)', 2008. K.: *Kajros*, 549 s.
4. Milano, A., 2011. 'Zhenshhina i ljubov' v Biblii. Jeros, agapa, lichnost' (Woman and love in the Bible. Eros, agapa, personality)', *Pod red. M. Talalaja; per. s ital. A. Bakulova, M. Talalaja, SPb.: Aletejja*, 344 s.
5. Nedzel's'ka, NI., 2004. 'Problema zhinky v religijah avraamistychnoi' tradyicii' (The problem of women in the religions of the Abrahamic tradition)', K., 265 s.
6. Orlova, TV. 2009. 'Zhinoctvo i religija: pidhody vitchyznjanoi' istoriografii' (Womens and religion: approaches of national historiography)', *G'ileja (naukovyj visnyk): Zbirnyk naukovykh prac' / Gol. red. V.M. Vashkevych, K., Vyp.19, s.133-144*.
7. 'Pro gidnist' i poklykannja zhinky. Apostol's'kyj Lyst Svjatishogo Otcja Ivana Pavla II z nagody Marijs'ogo roku (15.08.1988 r.) (On the dignity and vocation of women. Apostolic Letter of the Holy Father John Paul II on the occasion of the Mary's year (August 15, 1988))', L.: *Vydav. Otciv Vasylian «Misioner»*, 1995, 101 s.
8. Reati, FJe., 2002. 'Bog v XX veke: Chelovek – put' k ponimaniju Boga. (Zapadnoe bogoslovie XX veka) (God in the 20th century: Man is the way to understand God. (Western Theology of the 20th Century))', *Per. s ital'janskogo Ju. A. Romasheva, SPb.: Evropejskij Dom*, 187 s.
9. Sveshnikov, S., svjashhennik, 'O roli zhenshhiny v Cerkvi (On the role of women in the Church)'. [online] Dostupno: <https://www.portal-slovo.ru/theology/43702.php>
10. Sukovataja, V., 'Bogoslovie i religija v gendernih recepcijah: «neravnyj brak» ili «pozdnjaja ljubov'»? (Theology and religion in gender receptions: «unequal marriage» or «late love»?)'. [online] Dostupno: https://www.religion.in.ua/zmi/foreign_zmi/20843-bogoslovie-i-religiya-v-gendernyx-recepciyax-neravnyj-brak-ili-pozdnyaya-lyubov.html
11. Francisk, Papa Rimskij, 2016. 'AMORIS LAETITIA. O ljubvi v sem'e (AMORIS LAETITIA. About love in the family)', *Poslesinodal'noe Apostol'skoe obrashhenie, NO Izdatel'stvo Franciskancev, M.*, 256 s.

* * *